

NEKI ASPEKTI RAZVOJA ORGANA SUĐENJA U HRVATSKIM PRIMORSKIM KRAJEVIMA U XII I XIII STOLJEĆU

Lujo Margetić

U ovom radu pokušat ćemo analizirati neka pitanja razvitka organa vršenja sudske funkcije u hrvatskim primorskim krajevima u XII i XIII st., i to u prvom redu usporedbom s dva oprečna sustava sudovanja, naime s rimsko-bizantskim i srednjovjekovnim »barbarskim« sudske postupkom. Pošto ukratko istaknemo glavne značajke tih dvaju sudskih postupaka, analizirat ćemo neke izvore iz područja Istre, Dalmacije i uže Hrvatske¹ i na osnovi dobivenih rezultata pokušati pronaći eventualne zajedničke karakteristike.

¹ Nema sumnje da se područje bizantske Dalmacije od VII st. dalje razvijalo pod uvjetima koji se umnogome bitno razlikuju od uvjeta razvoja uže Hrvatske i zato je razumljivo da se društvena i pravna slika tog područja znatno razlikuje od one u užoj Hrvatskoj. Ipak, bilo bi pogrešno tvrditi da se radi o dva potpuno različita pravna područja. Između ta dva područja postojala je stalno tijekom stoljeća vrlo živa povezanost, koja se očitovala ne samo u snažnom etničkom prodoru hrvatskog — i uopće slavenskog — pučanstva na dalmatinsko područje, već i u međusobnom snažnom prožimanju gospodarskih i kulturnih činilaca. U svojim dosadašnjim radovima već smo pokušali dokazati utjecaj hrvatskih »barbarskih« pravnih ustanova u nasljednom pravu dalmatinskih gradova (Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* XXII, br. 3, 1972, 339—366, osobito 360 i d.; Preferiranje djeteta po krčkom, rapskom i drugim primorskim statutima, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu* XVIII, 1973, 215—247, osobito 240 i d.) kao i u javnom pravu, i to u funkciji tribuna kao izvršitelja presude u funkciji pristava (Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim općinama, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* XVI, 1975, 25—53, osobito 44 i d.), dok smo za bračno imovinsko pravo čak došli do rezultata da je njegova osnova u dalmatinskim gradovima hrvatska — i opće slavenska —, a ne rimsko-bizantska (Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga s osobitim obzirom na razvoj bračnoga imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, predviđeno za objavljivanje u jednom od idućih brojeva *Zbornika radova Vizantološkog instituta*). Uostalom, militarizacija čitavog Bizantskog carstva od VII st. dalje i nestanak staroga antičkog municipalnog sustava odnosno zadržavanje tek neznatnih i blijedih ostataka kurija koje više nemaju nikakvu ulogu u Bizantu koji se bori na život i smrt (v. o tome L. Margetić, Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 7, 1975, 34 i d.) približili su društvenu organizaciju Bizanta i susjednih »barbarskih« naroda u toj mjeri da npr. za Zemljoradnički zakon, taj velevažni spomenik bizantskog prava mnogi tvrde da je nastao recepcijom ideja iz slavenskog prava, dok mnogi znanstvenici vide u njemu čisto bizantsko pravo.

Rimsko-bizantski sudski postupak, što se postepeno izgradio nakon Dioklecijanove i Konstantinove reforme, ima ove značajke koje nas u ovome radu osobito zanimaju:²

- postupak vodi i presudu izriče sudac pojedinac,³
- sudac sudi na osnovi zakona, tj. na osnovi pismeno utvrđenih pravnih normi što ih je postavila državna vlast,
- sudski postupak je pismen,
- dužnost je tužitelja da dokazuje svoje pravo,⁴
- na osnovi provedenog postupka presudu donosi sudac i zato na njega pada u cijelosti odgovornost za pravilno i potpuno utvrđivanje činjeničnog stanja i pravilnu primjenu materijalnog prava,
- tijek sudskog postupka kao i sadržaj presude dokazuju se po potrebi službenim sudskim aktima, dakle dokaznim sredstvima s javnom vjerom koje organizira i za njih jamči državna vlast,
- nezadovoljna stranka može protiv presude uložiti apelaciju na višu vlast.

Srednjovjekovni »barbarski« sudski postupak počivao je na osnovama koje se načelno dijametralno razlikuju od osnovā rimsko-bizantskog sudskog postupka:

- sudska vlast nalazi se načelno u rukama čitave zajednice (skupa, skupštine); kralj, knez ili bilo koji drugi vlastodržac u okviru feudalnog poretka ima samo funkcije upravljanja postupkom i izvršenja presude,

---

Smatramo da rezultati ovoga rada pokazuju opravdanost paralelnog izučavanja dalmatinskog i užega hrvatskog područja. Dakako da na području uže Hrvatske treba razlikovati dva sloja pravnih normi: stariji sloj koji odgovara starome hrvatskom pravu države narodnih vladara i noviji sloj hrvatsko-ugarskog prava, redigiran kasnije u Tripartitu. Noviji sloj gotovo je u cijelosti prevladao nad starijim, pa je analitičko istraživanje normi i uopće pravnog sustava starijeg izvanredno otežano, ali iz mnogih razloga vrlo značajno.

² Literatura je nepregledna i nemoguće je upozoriti čak na ono najnužnije. Od novije literature v. u prvom redu M. Kaser, *Das römische Zivilprozessrecht*, München 1966. Od starijih pisaca v. M. A. von Bethmann-Hollweg, *Der römische Zivilprozess III*, 1866, Neudruck Aalen 1959; O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte I*, Leipzig 1885, osobito 856 i d. Nadalje, U. Zilletti, *Studi sul processo civile Giustiniano*, Milano 1965. Od naših autora v. npr. kraće prikaze u I. Puhān, *Rimsko pravo*, Beograd 1969, 434 i d. i V. Korošec, *Rimsko pravo 2*, Ljubljana 1969, 514 i d.

³ Načelno je to praeses provinciae; ipak on može delegirati suca (iudex pedaneus, dativus); u manjim stvarima mogu suditi i defensor odnosno duumvires municipales. V. npr. *Codex Justinianus* 3, 1, 18 (531), P. Krüger, *Corpus iuris civilis*, ed. stereotypa decima, vol. II, Berolini 1929, 122 i *Pauli Sententiae* 5, 28, S. Riccobono, J. Baviera, C. Ferrini, *Fontes iuris romani antejustiniani*, J. Baviera, Pars altera, 341.

⁴ *Digesta* 22, 3, 21 in f.: quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agat. Th. Mommsen-P. Krüger, *Corpus iuris civilis*, ed. stereotypa quinta decima, vol. I, Berolini 1928, 326. Dakako da tuženi dokazuje svoje tvrdnje iznesene u prigovorima jer po D. 44, 1, 1, reus in exceptione actor est. V. Kaser, n. dj. 486 i d. Ipak treba pripomenuti da je u kasnom rimskom carstvu zavladao u tom pravcu velika nesigurnost, i to po Kaseru, n. dj. 486, zbog shvaćanja vlasništva kao »boljeg prava«.

— sud sudi na osnovi općepriznatih (načelno pismeno neutvrđenih) pravila, tzv. običaja,

— sudski je postupak usmen,

— obje strane dokazuju svoje pravo,

— presuda načelno ne rješava koja od stranaka ima pravo, već kojoj se stranci dopušta da izvede odlučujući dokaz (tzv. dokazna presuda, Beweisurteil) i zato odgovornost za pravilnost konačne odluke pada na stranke, odnosno njihove svjedoke, odnosno porotnike, u krajnjoj liniji (osobito kod božjeg suda) na boga,

— tijekom sudskog postupka kao i sadržaj presude dokazuju se po potrebi svjedočenjem određenih osoba koje su prisustvovala postupku, kojima se načelno priznaje javna vjera (npr. pristav), ali koje tu javnu vjeru nemaju zbog položaja u »državnoj« hijerarhiji, već zbog ad hoc delegiranog povjerenja,

— ne postoji apelacija (jer nema i ne može biti »više« vlasti od zajednice koja sudi i jer je odlučujući dokaz što je proveden pred osobom javne vjere neponovljiv).

Srednjovjekovni barbarski sudski postupak teško ćemo naći u njegovu čistom obliku, osobito u razvijenom srednjem vijeku.⁵ Ipak, isprava od 4. ožujka 1238, zapisnik o raspravi vođenoj u Puli pred akvilejskim patrijarhom u sporu između tužitelja Petra Apolonija, njegova brata Anoja i još nekih stanovnika Pirana i tužene piranske općine lijep je primjer sudskog postupka koji nije odviše udaljen od čistog tipa barbarskog postupka što smo ga upravo opisali.⁶

Evo najvažnijih faza postupka:

1. Tužitelji tvrde da su im Mlečani oduzeli 1246 libara na ime prinudne naplate za potraživanja što su ih Mlečani imali prema piranskoj općini i traže od piranske općine povrat tog novca.

2. Predstavnici općine u svom odgovoru na tužbu ograničavaju se na izjavu da o činjenici oduzimanja ništa ne znaju.

3. Tužitelji traže od patrijarha da od svog suda ishodi međupresudu koja će obvezati tužene da priznaju ili poreknu tužbeni zahtjev (/.../ petebant /.../ patriarcham, ut peteret laudum /.../ si ipsi debent negare vel confiteri /.../).

4. Patrijarh traži od nekog Rejnarda da predloži međupresudu (Unde /.../ patriarcha /.../ quaesivit dominum Reinardum de Civitate, ut inveniret sententiam sive laudum).

5. Rejnard predlaže da predstavnici Pirana poreknu ili priznaju tužbeni zahtjev.

---

⁵ Odstupanje od »čistog« barbarskog postupka dolazi do izražaja u prvom redu u dozvoli apelacije, i to iz sasvim razumljivih razloga. Naime, nadređena vlast putem apelacije osigurava svoju nadmoć i dopušta apelaciju čime istodobno pomaže stvaranju »općeg prava« na širem području svog vrhovništva.

⁶ Dakako da metodološki nije pravilno koristiti se ispravom iz XIII st. koja opisuje postupak pred visokim feudalnim sudom radi objašnjavanja arhaičnoga barbarskog sudskog postupka. Unatoč tome i unatoč činjenici da je postupak opisan u ispravi već dobro kontaminiran novijim idejama i pravnim ustanovama, ipak smo se odlučili za analizu upravo te isprave s razloga što je u njoj razmjerno dosta potpuno opisan postupak koji se u znatnoj mjeri približava idealnom tipu barbarskoga sudskog postupka.

(6. Patrijarhova kurija prihvaća prijedlog.)⁷

7. Tuženi poriču tužbeni zahtjev.

8. Tužitelji predlažu svjedoke.

9. Tuženi ih uvjetno prihvaćaju (*Procuratores vero comunis Pirani dixerunt quod recipiebant eos, salvo eo quod vellent opponere contra personas dictorum testium*).

10. Svjedoci iskazuju u prilog tužiteljima.

11. Tuženi iznose prigovor da su tužitelji već namireni i da su ispostavili ispravu o namirenju (*/.../ et eciam fecerunt finem super hoc comuni Pirani*). Traže da patrijarh donese dokaznu presudu u tom pravcu (*/.../ unde petebant /.../ patriarcham ut inveniret laudum in curia sua /.../*).

12. Patrijarh traži od Rejnarda da predloži dokaznu presudu.

13. Rejnard predlaže da tuženi pokušaju dokazati sve činjenice na kojima osnivaju svoj prigovor, a osobito da pokažu namirnicu.

14. Sud prihvaća prijedlog dokazne presude (*Unde dictum laudum fuit laudatum maiore parte curie*).

Na kraju isprave navode se svjedoci koji će dokazivati činjenice na koje se poziva tužena općina, mjesto rasprave, svjedoci ročišta koji odgovaraju našem pristavu, jer će po potrebi svjedočiti o toku rasprave i donesenim odlukama (*Hii fuerunt testes rogatorum /.../*) i pisar (*Ego Rantulfus Piranensis et sacri Bertoldi marchionis notarius interfui rogatus ut audivi a predictis scripsi, complevi et roboravi*).⁸

U ispravi nalazimo gotovo sve značajke srednjovjekovnoga barbarskog sudskog postupka. Osobito upozorujemo na predsjedničku ulogu patrijarha koji samo upravlja radom sudskog skupa, kao i na način donošenja presude: predsjednik dodjeljuje jednome od prisjednika zadatak da »pronađe« presudu, tj. da po svojoj savjesti utvrdi običajnopravnu normu, koju će onda sud prihvatiti ili odbiti. Nadalje, postupak se dovršava dokaznom presudom, a ne presudom kojom se sud izjašnjava u prilog navodu jedne ili druge strane. S obzirom na to što nije riječ o sporu o vlasništvu, tj. o sporu u kojem svaka od stranaka dokazuje svoje bolje pravo,⁹ već o naknadi štete, tužitelj je obvezan da dokaže one činjenice na kojima osniva svoj tužbeni zahtjev, a tuženi dokazuje činjenice na kojima osniva svoj prigovor, drugim riječima načela tereta dokazivanja ne razlikuju se od načela koja vrijede u sudskom postupku po Justinijanovu rimskom pravu.

U Dalmaciji se rimsko-bizantski sudski postupak održao samo u kanonskom sudskom postupku, što je posve razumljivo zbog načela *ecclesia vivit lege*

---

⁷ U ispravi je vjerojatno kao suvišno ispušteno prihvaćanje Rejnardova prijedloga. Usp. t. 14.

⁸ V. C. de Franceschi, *Chartularum Piranense, Atti e Memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Parenzo, vol. XXXVI, 1924, 111—113. V. i P. Kandler, *Codice diplomatico istriano* (dalje CDI) vol. I ad a. 1238.

⁹ v. bilješku 4.

Romana. Primjer takvog postupka nalazimo u ispravi iz sredine XI st.¹⁰ U toj se ispravi navodi da je papinski poslanik Teuzo saslušavši svjedoke dosudio samostanu sv. Krševana kapelicu sv. Ivana na Tilagu (Unde quia /.../ apocriarius per /.../sacerdotes et clericos et per ueridicos laicos cognouit hoc fore uerum). Dakle, sudi sudac pojedinac, on vodi cijeli postupak i izriče presudu. Tome bi se mogla dodati još i okolnost da tužitelj dokazuje činjenice na koje se poziva, što je nedvojbeno osnovna značajka rimskoga sudskog postupka.

Međutim, ne možemo dovoljno naglasiti važnost usporedbe sudskog postupka prema upravo navedenoj ispravi sa sudskim postupkom prema drugim izvorima iz dalmatinskog područja. Tako prema Supetarskom kartularu u jednom sporu što se odigrava negdje u posljednjoj četvrti XI st.¹¹ sudi veći broj uglednih građana (Vnde nos conuocatis iterum multis Spalatinorum nobilibus, inter quos etiam Iacobum, Marianorum ducem, cum suis militibus ibidem interesse rogauimus, ante quorum presentiam cum prefato decertauimus Miroslauo /.../). U drugom sporu, koji se vodio u istom stoljeću¹² sudi također veći broj sudaca,¹³ presuda je tipična dokazna presuda (ita nobis iudicauerunt, ut ego uocarem tres meliores ex prefatis testimoniis), postupak je nesumnjivo usmen, a tijekom sudskog postupka dokazuje se po potrebi svjedočenjem određenih osoba koje su prisustvovala postupku (coram Dabro diacono, filio Diti, presbitero Dominico Macica, presbitero Runtino, Duymo, filio Iezamoza itd.). Dakle, postupak je posve nerimski.

¹⁰ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (= CD), 1, Zagreb 1967, 99—100, br. 71 = Rački, Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia 1877, (dalje Doc., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium dalje: MSHSM, vol. VII) 59—60, br. 42. Isprava datira po redaktorima CD I, iz god. 1064—1065, po Kukuljeviću iz god. 1065, a po Račkome iz 1060. god.

¹¹ CD I, 171 i d., br. 136 = Rački, 127—137, br. 111 = V. Novak, Supetarski kartular, Zagreb 1953, 214.

O sudskom postupku koji po svojim formalnostima nesumnjivo pripada ovamo izvještava nas i kartular samostana sv. Ivana Rogovskog, tzv. Policorion, koji je doduše sastavljen u XIV st., ali se njegov sadržaj s dovoljno opreza može upotrijebiti [usp. N. Klaić, Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II dio), *Historijski zbornik* XIX—XX, 1966—67, 232]. Prema Policorionu u doba kralja Zvonimira došlo je do spora u vezi s nekom zemljom između tog samostana i velikaša Stresine Berberistića koji je tužena strana u sporu zajedno sa svojom rodbinom. Kartular nas izvješćuje (CD I, 149—150 br. 116, god. 1070—1076) da opat kao tužitelj u parnici pred kraljem Zvonimirom »superauit dato iudicio a tepigone Dominico eodem Berberistich uolente et collaudante rege Suuinimir suisque nobilibus«. Značajno je što se ističe suglasnost protivne strane na presudu (usp. V. Novak, Supetarski kartular, 214, br. 5, gdje tužena strana, Miroslav, pristaje nakon dovršenog postupka sklopiti ugovor koji zamjenjuje presudu), ali je za nas ovdje još zanimljivije što tepčija daje presudu, i što se s njom suglašava kralj i njegova pratnja. To se dakako može najbolje objasniti tako da se pretpostavi da je tepčija predložio presudu, koju su zatim prihvatili prisutni »plemići« na čelu s kraljem Zvonimirom. Dakle, i u tom slučaju presudu donosi veći broj sudaca.

¹² na istom mjestu

¹³ Čini nam se da ne može biti sumnje da su Slauizo rex et Petrus banus nec non Sarubba predsjednici sudske skupštine kojoj su prisustvovali milites kralja i druge dvojice velikaša.

Nerimski, »barbarski« sudski postupak nalazimo u Zadru još u drugoj polovici XII st.:¹⁴ prema ispravi iz 1167. god. sudi veći broj sudaca (Lampredius archiepiscopus et Dominicus Maurocenus comes et alii nobiles viri), a budući da je posrijedi spor o vlasništvu, svoje pravo dokazuju obje strane, tj. i tužitelj i tuženi (tužitelj: testamentum ostendebat, quod a quodam viro pro viginti romanatis emerat; tuženi: etiam testamentum /.../ ostendebat), sud donosi dokaznu presudu (iudicauimus Scemose abbatisse sancte Marie cum sex sanctis monialibus suum testamentum afirmare), raspravu i presudu posvjedočavaju u ispravi o raspravi navedeni svjedoci.

Sredinom XIII st. nalazimo u Zadru sudski postupak koji je još dobrim dijelom nerimski, barbarski, ali koji je već iz raznih razloga kontaminiran drugim modernijim idejama sudskog postupka. Mislimo na sudski postupak opisan u ispravi od 18. lipnja 1239.¹⁵ Od barbarskog postupka preostalo je još mnogo: obje strane dokazuju svoje pravo, i to čak kao prvi tuženi, koji nudi dokaz ispravom, a tek nakon njega tužitelj, koji se poziva na svjedoke; donosi se dokazna presuda: dictus abbas deberet iurare a secunda sua manu, quod ita erat uerum, ut in suis cartis et breuiariis continebatur; o raspravi i presudi vjerodostojno će svjedočiti pristav (super his omnibus dictum Marinum Bertaldi dimisimus et affirmauimus pristaldum perpetuaem). Ipak kao sud ne fungira više veća skupina sudaca, već točno definirani organ gradske uprave, tj. knez s tri suca (Nos quidem Johannes Michael /.../ comes Jadere una cum nostris iudicibus: Bogdano Slorado, Josepo de Lourechna et Petriço de Forto). Čini nam se vrlo vjerojatnim da se ovdje radi o evoluciji sudovanja ograničavanjem sudske vlasti sa šireg skupa sudaca na uži krug gradskih funkcionara. To ograničavanje čini nam se manje posljedicom renesanse rimskog prava, a više prilagođavanjem postupka novim okolnostima u gradu sa živom trgovačkom djelatnošću i ojačanim proizvodnim snagama.

U znanosti se nerijetko zastupa mišljenje¹⁶ da se u dalmatinskim gradovima osnovni pravac razvoja sastojao u povećanju broja sudaca od početnog

¹⁴ CD II, 114—115, br. 107, god. 1167.

¹⁵ CD IV, 81—83, br. 77. Analizu te isprave izvršili smo u svom radu: O javnoj vjeri i dispozitivnosti srednjovjekovnih isprava s osobitim obzirom na hrvatske primorske krajeve, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 4, 1973, 29—31.

¹⁶ V. npr. E. Mayer, Die dalmatinisch-istrische Munizipalverfassung im Mittelalter und ihre römischen Grundlagen, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung* XXIX, Weimar 1903; talijanski prijevod u *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, vol. XXII, fasc. 3 i 4, Parenzo 1907. Mayerov stav u cijelosti prihvaća V. Brunelli, *Storia della città di Zara*, Venezia 1913 (drugo izdanje Trieste 1974), 310. Protiv ekstremnoga Mayerova stajališta o svodenju organizacije srednjovjekovnih dalmatinskih gradova na rimske temelje bio je prisiljen ustati čak i U. Inchiostri u Il Comune e gli statuti di Arbe fino al secolo XIV, *Archivio storico per la Dalmazia* god. V (vol. IX i X), 1930, i god. VI (Vol. XI i XII) 1931, 73, ali i on podvlači razvoj od jednog suca prema većem broju. U vezi s tim problemom v. i trijezan stav F. Račkoga (Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća IV, *Rad* XCIX, 1890, 122 i d.) koji doduše napominje da se ne može razabrati iz isprave »da li je u gradu bio samo jedan ili bilo više sudaca i koliko« i da ih je kasnije bilo više, ali koji upozoruje da je i prije XII st. sudila neka vrsta »kurije«, u koju ne treba brojiti samo suce, već i druge funkcionare. Rački se posebno koleba da li da prizna tribune članovima »kurije«. Svakako je Rački pravilno uočio da funkcija suđenja nije bila u isključivoj nadležnosti funkcionara nazvanih suci, već da je sudio širi broj ljudi.

suca-pojedinca (iudex, iudicator) preko dva ili tri suca do suđenja u kuriji sastavljenoj obično od kneza i četiri suca uz različite varijante toga osnovnog tipa ne samo po gradovima već i po sustavima koji su u pojedinom gradu vladali u raznim razdobljima.

Da vidimo što kaže izvorni materijal. U obzir dolaze u prvom redu isprave što se odnose na parnični postupak (a djelomično i na izvanparničnu djelatnost općinskih organa) u dalmatinskim gradovima u XI i XII st. Izvore možemo podijeliti u tri skupine:

1. Sudovanje se obavlja uz sudjelovanje čitavog naroda na čelu s uglednijim građanima i gradskim funkcionarima:

a) Prema ispravi iz 1092. god.¹⁷ sudska se rasprava vodi pred priorom, biskupom i mnoštvom naroda (coram nobis ac prefato episcopo aliisque quam pluribus). Presudu donose i izvršavaju također prior, biskup i ostali plemeniti građani (ego Dragus prior /.../ cum iam nominato episcopo aliisque nobilibus).¹⁸

b) Prema ispravi iz 1167. god.¹⁹ sude nadbiskup, knez »et alii nobiles viri«.

c) Prema ispravi iz 1174. god.²⁰ sude nadbiskup i knez una cum nostris iudicibus (ima ih tri), atque consulibus (ima ih četiri) multisque aliis nobilibus.

d) Prema ispravi iz god. 1194.²¹ sudi veći broj poimence navedenih crkvenih osoba i gradskih funkcionara zajedno s multisque aliis nobilibus clericis ac laicis.

Sudjelovanje naroda osobito se lijepo vidi iz isprave iz god. 1095.²² po kojoj prior Drago s ostalim uglednijim građanima (una cum proceribus) predlaže darovanje općinskog prihoda u korist samostana sv. Krševana i po kojoj »ab omni populo acclamatum est fiat fiat fiat«. Dakako da ne treba ni trenutka izgubiti iz vida da sudjelovanje naroda najčešće nije ništa drugo nego pravna forma, a da je stvarno odlučivanje bez ikakve sumnje u rukama užeg kruga uglednijih građana.

2. Sude ugledni građani s gradskim funkcionarima na čelu. Narod se ne spominje.

Ovamo bi se možda mogle pribrojiti isprave navedene u prethodnoj točki pod b), c), i osobito pod d), jer se u svima njima navode nobiles (viri), a dolazi u obzir i isprava iz god. 1194,²³ koja sadrži izvještaj o sudskoj raspravi u kojoj uz splitskog nadbiskupa i ninskog biskupa sude još i zadarski i splitski knez kao i ostali plemeniti ljudi (ceterisque nobilibus). Uostalom, značajno je da se »ostali plemeniti ljudi« pri kraju isprave ne navode kao suci već kao svjedoci, što je dokaz da se njihova funkcija sve više svodila na puku pravnu formu.

¹⁷ CD I, 200, br. 161, Zadar = Rački, Doc. 154—156, br. 128.

¹⁸ U ispravi se na dva mjesta spominje iudicator. Najprije na jednom mjestu gdje se ponavlja sastav suda (prior cum iamdicto episcopo et Johanne iudicatore aliis nobilibus...) i pri kraju isprave među svjedocima. Pa ipak Mayer tvrdi (tal. prijevod 374) da il giudice giudica insieme ad vescovo e ad un iudicator i (tal. prijevod 376) prior e iudicator costituiscono un collegio di due persone.

¹⁹ CD II, 114—115, br. 107, Zadar.

²⁰ CD II, 136—137, br. 133, Zadar.

²¹ Od II, 266—267, br. 251, Zadar.

²² CD I, 205—206, br. 165, Zadar = Rački, Doc. 175—176, br. 134.

²³ CD II, 268—270, br. 253, Tinj.

3. Sude gradski funkcionari (kurija). Već god. 1199. nalazimo u Zadru ovaj tip suđenja dosta jasno izražen. Naime isprava iz te godine²⁴ uvodno ističe da sude četiri konzula (cum nos /.../ (navode se njihova imena) /.../ consules /.../ ad diuersorum causas discutiendas et definiendas resideremus). Narod i odličnici spominju se samo među svjedocima (Acta /.../ in plenaria curia /.../ presentibus /.../ et multis alliis). Unatoč nekim primjedbama koje bi se mogle staviti na upravo prikazanu diobu dalmatinskih uprava o sudskim raspravama iz XI i XII st., ipak se čini da je sigurno bar to da se ukazuje nesumnjivim razvojni pravac koji ide od isprave iz god. 1092. gdje je još vidljivo sudjelovanje većeg broja zadarskih građana u suđenju (coram nobis ac prefato episcopo aliisque quam pluribus) i gdje se još uopće ne može govoriti o kuriji kao formiranoj magistraturi — do isprave iz god. 1239. gdje je kurija kao sudbeni organ čvrsto formirana (nos comes una cum nostris iudicibus) i gdje se više ne spominje prisutnost naroda odnosno uglednih građana, tako da se XII st. ukazuje kao prijelazno razdoblje²⁵ u kojem narod i ugledni građani još sudjeluju u suđenju, ali to sudjelovanje postaje sve više praznom formom i konačno u XIII st. prestaje pa se u ispravama više i ne spominje.²⁶

Sličan prijelaz iz narodnog sudovanja u kolegijalno sudovanje nalazimo i u Istri.²⁷

²⁴ CD II, 318—319, br. 299, Zadar.

²⁵ Posebno za Rab vidi vrlo dobar prikaz razvoja općinske organizacije kod U. Inchiostri, *Il Comune e gli statuti di Arbe...*, osobito str. 68 i d. gdje se analizira postepeni nestanak naroda kao faktora odlučivanja, i to upravo na prijelazu od XII na XIII st. kao i pojava kurije u XIII st.

²⁶ Predaleko bi nas odvelo daljnje istraživanje povijesnih pretpostavki i dubljih uzroka »barbarskog« uređenja dalmatinskih gradova u XI i XII st. Nema sumnje da se radi o značajnom prodoru slavenskih, a u prvom redu starohrvatskih postupnopravnih ustanova na dalmatinsko područje koje bez sumnje zahtijeva daljnje analize i nova rješenja.

²⁷ V. npr. Kandler, CDI I, ad a. 1186, gdje u ime općine sv. Lovreča nastupaju predstavnici te općine »voluntate et consensu tocius Comunis ipsius castri«. Ipak, čini nam se da »alles comawn der gemain cze Kestaw« i »allez comawn doselbs der gemayn ze Walterpucz« iz isprava od 24. rujna 1351. (M. K o s, *Jedan urbar iz vremena oko 1400. o imanjima Devinskih i Walseovaca na Kvarneru, Rijeka, 1957, 14—15*) što zastupa općinu sa županom i još nekim inokosnim organima kao i »vas komun« što se pojavljuje na nebrojeno mjestu u Istarskom razvodu (A. Starčević, *Razvod istrianski, Arhiv za pověstnicu jugoslavensku* II, 1852, 232—268; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici (Acta croatica) I*, (u Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, dalje MHJSM, VI, 1898) 10—74 kao predstavnik općinskih interesa zajedno sa županom, a nerijetko i s jednim ili dva suca — nisu drugo nego deseterica starijih. V. i Veprinački zakon (O. Mandić, *Osnove pravnog uređenja veprinačke općine, Rad 306, 1955*) iz 1507, iz kojeg je vidljiva potpuna sličnost uređenja liburnijskih i vinodolskih općina. Usp. npr. čl. 34, 36, 37 (Kada manka svetnik imaju ga sami starij najt u malom Comuni /.../) 42. (Zakon gie da more supan svoimi starijmi ki su prisexni, sudit za petdesset libar pres Capitana). Nadalje usp. i Kastavski statut 185. i d. (F. Rački, *Statut Kastavski, (MHJSM IV Statuta lingua croatica conscripta, 1890) čl. 32* (Jošće ta dva suca od leta imata oblast činiti sentencie po zakone s pravde, vinur imejući k sebe tih svetniki ordinarih /.../, kao i još neke izvore navedene u V. Bratulić, *Funkcije župana u općinskim zajednicama na području pazinske grofovije (XVI—XVII stoljeća), Jadranski zbornik VII, 1969, 150—151. Usp. i L. Margetić, Neka pitanja razvitka srednjovjekovnih liburnijskih općina, Dometi god. 7, br. 6, 1974, 5—24.*

Razumljivo je samo po sebi da ćemo i na hrvatskom području u užem smislu te riječi »narodno«, skupštinsko sudovanje naći još i u mnogo kasnije vrijeme. Za ranije doba dolaze u obzir podaci iz 1172,²⁸ 1183.²⁹ i 1184. god.³⁰ Međutim, još čak u XV st. nailazimo u Poljicama na spomen naroda kao sudionika u sudovanju. U čl. 64 Poljičkog statuta navodi se da skupština Poljičana sudi kao prvostepeni sudski organ u sporovima među »plemenitim Poljičanima«, a da apelacija ide na poljičkog kneza (Tko se ne bi kumentao o odluci, ča dopita kupan zbor Poljica). Nadalje, u čl. 66 navodi se da u parnicama protiv »kmetića« sudi njegov gospodar i da apelacija ide »prid suce i ostale vlastele i kupan zbor poljički«.³¹ Iz istog je stoljeća i isprava o sudskoj raspravi pred tinskim sudom.³² Sude kao prizivni sud »mi Tomas Boiničić... banovac..., Ivan Martinušević..., Radoi Boiničić... i Pavel Berislavić... sudci rotni plemenitih Hrvat stola tinskoga... s mnogimi plemenitim Hrvatima...«. Doduše, ove podatke treba povezati sa stvaranjem plemićkih komitata u hrvatsko-ugarskoj zajednici počevši od sredine XIII st. Prvi spomen o organiziranju tih plemićkih »universitates« nalazimo za područje sjeverne Hrvatske u 1232. god.,³³ kada »uniuersi seruientes regis citra et ultra Zalam constituti /.../ a domino nostro rege petivimus /.../ ut nobis daret licentiam iudicandi et faciendi iusticiam plenam /.../ rex /.../ concessit nobis /.../ licentiam«. Ipak, čini se da ne može biti sumnje da se skupštinsko sudovanje treba protegnuti i na ranije razdoblje, tj. u doba XI i XII st. Smatramo da nas na takav zaključak ovlašćuju ne samo upravo navedeni podaci iz Dalmacije i Hrvatske već i usporedba sa sudovanjem na susjednim pravnim područjima,³⁴

²⁸ CD II, 132—133, br. 127, Zadar.

²⁹ CD II, 184—186, br. 181, Zadar.

³⁰ CD II, 189, br. 185, Zadar.

³¹ Z. J u n k o v i ć, Poljički statut, *Poljički zbornik* I, 1968, 62—63. V. i V. J a g i ć, Poljički statut (MHJSM IV, 1890), 72.

³² Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici... 193—196*, br. 113 (22. listopada 1451).

³³ CD III, 375—376, br. 325 »In ponte Ketud«.

³⁴ Nekoliko riječi o skupštinskom sudovanju u ostalim krajevima Evrope koji su u bližoj ili daljoj, većoj ili manjoj povezanosti s našim krajevima.

Kod Germana, osobito kod Franaka, sudili su narodni sudovi. Narod okupljen na zboru postavljao je suce i predstavljao vrhovni kolektivni sudski organ (Gerichtsgemeinde). Skupštinom rukovodi sudac (thunginus) koji među ostalim imenuje sedam prisjednika (rachimburgi), dužnost kojih je predlaganje presude što je nakon toga usvaja narodna skupština. Od VI st. predsjedava skupštini grof. Uz njegov sud postoji i satnikov (centenarius) sud po okruzima, nadležan za manje predmete. Karlo Veliki uveo je negdje 770—780. god. značajne reforme: umjesto rachimburga sudski prisjednici postaju skabini koji se više ne biraju ad hoc za svaku pojedinu skupštinu, već su stalni prisjednici grofova i satnikova suda; na suđenje kojem predsjedava satnik ne moraju više dolaziti svi slobodni općinari, već samo stranke, svjedoci i skabini; stari način skupštinskog sudovanja zadržan je samo kod sudišta kojem predsjedava grof, što se sastaje tri puta godišnje i rješava samo najvažnije predmete, npr. sporove o nekretninama. U razvijenom srednjem vijeku još stoljećima nakon reforme Karla Velikog skupštinsko se sudovanje još zadržava, ali uloga naroda postepeno nestaje tako da se skabini pretvaraju od predlagача presude (Urteilsfinder) u prave suce. Vlastelin početno sudi samo svojim podložnicima, a kasnije i svima ostalima koji žive na njegovu teritoriju. Još kasnije se njegovu sudu obavezno obraćaju i osobe koje ne žive na njegovu teritoriju, ako se spore s njegovim podložnicima. Time njegova sudbenost dobiva posve javnopravni karakter.

a čini nam se da i podaci o načinu rješavanja sporova u Modrušu prema ispravi iz 1193. god.³⁵ upućuju na tragove narodnog sudjelovanja u suđenju. Naime, prema ispravi iz 1193. god. što sadrži darovanje Modruša krčkom knezu Bartolu kralj Bela III određuje među ostalim da »omnes homines de terra illa nullius iudicio assistere teneantur, nisi proprii domini; tamen si banus in

ter. Sudu predsjedava vlastelin ili njegov zastupnik, a sudovanje je još i u razvijanom srednjem vijeku tu i tamo zbornom ili pak već sude izabrani skabini. Nadležnost vlastelinova suda ograničena je na *causae minores*, veće stvari sudi grofovo sudište. Od novije literature umjesto svega v. H. Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I, Karlsruhe 1962², 141—144, 374 i d. Od starije lit. v. R. Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, Leipzig 1894², 348 i d., 727 i d. Za austrijsko pravno područje v. H. Baltl, *Österreichische Rechtsgeschichte*, Graz 1972², 96 (*Die bäuerlichen Versammlungen innerhalb der Grundherrschaft /.../ sind vielfach der früheren Volksversammlung nachgebildet*) 100. Dodajmo ovdje još i slično ovlaštenje vlastelina po poljskom pravu. V. u prvom redu J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski I*, Warszawa 1965, 146 i d., 270 i d., osobito u vezi s vlastelinskim sudovanjem 276: *Immunitet sądowy najpierw objęte przypisańców, a dopiero potem stopniowo »wolnych« do których zaliczano również i »gościć.*

Vrlo velike sličnosti s germanskim uređenjem sudovanja pokazuje i ugarsko upravno-sudsko uređenje od XI st. naprijed. Država je razdijeljena na komitate, kojima je na čelu špan, kraljevski činovnik. Komitati se dijele na satnije (*centuriatus*) i desetine (*decanatus*). Suđenje se obavlja na sudskim skupštinama kojima obvezno prisustvuju svi slobodni ljudi a predsjedja kralj, palatin ili drugi od kralja delegirani sudac. Od sredine XIII st. komitat se postepeno pretvara u javnopravno udruženje plemića. Do kraja XIII st. dolazi do spajanja španova suda s plemićkim komitatskim sudom, tako da zbornom sudu na kojem sude svi plemići predsjedavaju špan i četiri plemićka suca. Komitat se od XIII st. dalje ne dijeli više na satnije i desetine, već na četiri okruga. Čini se da ne može biti sumnje da je ugarski upravno-sudski sustav preuzet od slavenskog uređenja što su ga Mađari našli u Panoniji. Dokaz tome je slavensko porijeklo najvećeg broja riječi što se odnose na upravno-sudsko uređenje. Ovdje navodno samo megye (komitat, od slavenske riječi koja u obliku međa, meja živi još i danas u hrvatskom jeziku); spán, ispán (kraljevski činovnik na čelu komitata, od riječi župan), bilotus, bilochus (kraljevski sudac, od mađ. riječi slavenskog porijekla bélyeg), kiralyi szolga (plemići sudac, »kraljev sluga«), pristaldus (pristav), prauda (božji sud), baj (sudski dvoboj), bajnok (osoba koja se na sudu bori za stranku u sudskom dvoboju, pugilator) itd. Prema tome, čini nam se sasvim opravdanim zaključak o bitnoj sličnosti germanskog, slavenskog i ugarskog upravno-sudskog uređenja. Usp. Akos v. Timon, *Ungarische Verfassung- und Rechtsgeschichte*, Berlin 1904, 203 i d. i 471 i d.; Imre Zaytay, *Introduction à l'étude du droit hongrois*, Paris 1953, 45 i d. Od izvora v. npr. sv. Ladisl. III, 1 iz kojeg se vidi način »narodnog« sudovanja kod Mađara potkraj XI st.: kraljev izaslanik sakuplja centurione i dekurione i njima »povjerene« slobodne stanovnike područja i pita a cunctis optimatibus et populo si quam villam sciant furto diffamatam. Daljnji postupak obuhvaća čišćenje božjim sudom na specifični način.

U Langobarda je postojao germanski sustav sudovanja: kralj ili vojvoda predsjedja, a donošenje sudske odluke pripada narodu. U franačko doba prihvaćene su reforme Karla Velikog, osobito u vezi s prebacivanjem nadležnosti za donošenje presude od naroda na skabine, kojih je u skladu s kapitularima moralo biti sedam, ali u praksi nalazimo izricanje presude od različitog broja skabina, od jedan do sedam, s time da se često spominje i veći broj prisutnih što se tumači reminiscencijama na langobardsko doba, a ne u smislu narodnog sudovanja. Čak se i u Mlecima sudovanje najprije obavlja u narodnim skupštinama, a postupak je kombinacija franačkog i rimsko-bizantskog postupka. U manjim sudištima spominje se uloga naroda još i u XII st. V. G. Salvioi, *Storia della procedura civile e criminale* (u P. Del Giudice, *Storia del diritto italiano*, vol. III, Parte Prima), Milano 1925, 47 i d.

³⁵ CD II 262—263, br. 247.

eadem terra presens fuerit, quamdiu presens fuerit, iudicandi habeat potestatem, sed alias eos determinari non faciat; verumtamen dominus eorum si de hominibus suis adversariis eorum iustitiam facere noluerit et querela ante banum peruenerit, pro hominibus suis ante banum in solo tali casu teneatur respondere.« Isprava doduše prema N. Klaić »u danas poznatoj formi, vrlo vjerojatno, nije vjerodostojna«,³⁶ ali je sigurno korisno i potrebno podatke iz te isprave što potpunije valorizirati.

Navedenu odredbu proveo je V. Gortan ovako: /.../ da svi ljudi s te zemlje budu dužni podvrgavati se sudu samo svoga gospodara i nikoga drugoga. Ipak ako u tu zemlju dođe ban, neka on ima vlast da im sudi, dok se tu bude zadržavao, ali drugdje neka im ne kroji pravdu. Međutim, ipak, bude li njihov gospodar htio suditi na štetu svojih ljudi, a u prilog njihovim protivnicima, pa pritužba dođe do bana, samo u takvom slučaju dužan je on odgovarati pred banom za svoje ljude.³⁷

V. Koščak prevodi navedenu odredbu ovako: Pored toga hoćemo /.../ da svi podložnici na toj zemlji ne budu podvrgnuti nikakvom sudu osim svoga gospodina, ali ako na toj zemlji bude prisutan ban, tako dugo dok bude prisutan, imat će vlast suditi, inače neka im ne sudi, međutim njihov gospodar ako ne bi htio suditi svojim podložnicima, njihovim (podložničkim V. K.) protivnicima, a tužba bi došla pred bana, imat će za svoje službenike jedino u tom slučaju odgovarati pred banom.³⁸

Konačno, N. Klaić nije doduše dala svoj prijevod preuzevši prijevod V. Gortana, ali je sadržaj odredbe objasnila ovako:³⁹ Kralj nadalje određuje da podložnici (homines) u modruškom komitatu potpadaju jedino pod knežev sud, osim kad ban bude boravio u modruškom komitatu, tada može i on ondje suditi, ali ne smije Bartolove podložnike zvati izvan Modruša na sud. Iduća je odredba u darovnici vrlo nejasna jer joj nedostaje subjekt. Kaže se naime, ako knez ne bi htio pružiti pravdu svojim podložnicima u parnicama protiv njihovih neprijatelja, a parnica se prenese pred bana, tada je dužan izaći pred bana, po svoj prilici sam knez.

Navedeni tekst sadrži tri odredbe:

1. svi stanovnici Modruša obavezni su 'assistere' samo sudu gospodara, tj. krčkog kneza,
2. iznimno od odredbe pod 1. ban može također sudovati, ali samo na teritoriju Modruša; izvan Modruša ban ne može 'determinari' modruške stanovnike,
3. ako gospodar ne bi htio da 'hominibus suis adversariis eorum iustitiam facere' i spor dođe pred bana, gospodar odgovara u ime svojih ljudi pred banom.

³⁶ N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb 1972, 103. Analizu isprava na osnovi kojih su krčki knezovi stekli Modruš i Vinodol provela je N. Klaić u studiji Kako i kada su knezovi krčki stekli Modruš i Vinodol, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* XVI, 1971, 129—168.

³⁷ J. Šidak, *Historijska čitanka I*, Zagreb 1952, 36. Prijevod V. Gortana preuzela je i N. Klaić u svoje Izvore... 103—104.

³⁸ V. Koščak, Položaj Vinodola u hrvatskoj feudalnoj državi, *Historijski zbornik XVI*, 1963, 136.

³⁹ N. Klaić, *Kada i kako*... 143.

ad 1) Prva je odredba za nas ovdje najzanimljivija. Riječ assistere prevodi se s biti podvrgnut, potpadati. Takav prijevod nije posve točan ni s obzirom na samu riječ ni s obzirom na smisao čitave odredbe. Assistere znači stajati pokraj, prisustvovati, pomagati, assistentes su dakle osobe koje stoje pokraj i pomažu svojom prisutnošću, assistentes su dakle adstantes i treba ih razlikovati od assessores, od prisjednikâ, koji sjede pokraj, koji pomažu svojom prisutnošću na odličniji način od asistenata koji stoje pokraj.⁴⁰ U srednjovjekovnom sudovanju to odgovara njemačkom izrazu Gerichtsumstand. Dakle, to je sakupljeni narod koji stoji oko suca i prisjednikâ i koji donosi odluku o sporu na prijedlog prisjednikâ u smislu naših prethodnih izlaganja.

Odredba ima četverostruko značenje:

a) svi slobodni stanovnici obvezuju se da prisustvuju sudskim skupštinama što ih drži knez,

b) stanovnici se oslobađaju obveze da prisustvuju bilo kojim drugim skupštinama koje bi neka druga vlast htjela držati na Modrušu,

c) knezu se priznaje javnopravna sudska vlast na području Modruša,

d) kako se jedino na kneževim sudskim skupštinama rješavaju sporovi, to odredba u svom proširenom značenju znači i to da su stanovnici podvrgnuti sudskoj kneževoj vlasti.

Uz takvo tumačenje teksta još je najtočniji prijevod V. Klaića po kojem »neka ljudi (podanici) one zemlje ne budu primorani dolaziti pred sud ni koga drugoga, nego svoga vlastitoga gospodina«. ⁴¹

ad 2) Determinare ovdje znači pozivati izvan granica područja. Slično je kralj Andrija obećao samostanu u Rogovu god. 1210. da podložnici a nemine cum sigillo uel homine determinati ire cogantur. ⁴²

ad 3) Treća odredba izazvala je među prevodiocima i komentatorima najviše zabune. A ipak nam se čini da je ta odredba i jasna i pravno logična. Točan prijevod po našem mišljenju glasi: ipak ako njihov gospodar u odnosu na svoje ljude ne bi htio⁴³ dijeliti pravdu (iustitiam facere, tj. vršiti sudske funkcije) njihovim protivnicima, i spor dođe pred bana, jedino u takvom slučaju dužan je odgovarati za svoje ljude pred banom. Čini nam se očitim da je riječ o sporu ljudi koji ne stanuju na modruškom području sa stanovnicima tog područja. Knez je nadležan da pred svojim sudom rješava u prvoj instanci i takve slučajeve ako je po odredbama običajnog prava njegov sud mjesno nadležan za takav spor, a to će biti najčešće kada je stanovnik modruškog područja tužena strana. Ako bi dakle knez odbio sudski postupak — i, šire tuma-

---

⁴⁰ Usp. D u C a n g e, Glossarium mediae et infimae latinitatis I, Niort 1883, 441 s. v. assistere: est in medio esse. Du Cange ne spominje assistere u smislu biti podvrgnut. Assistere u smislu sudjelovati u donošenju odluke nalazimo u Langobarda još u VIII st. Tako kralj Liutprand donosi svoje zakone zajedno s velikašima i narodom. V. npr. uvod u zakone iz 713. god. gdje kralj kaže da donosi zakone una cum omnibus iudicibus (...) uel cum reliquis fedelibus meis langobardis et cuncto populo adistente (F. Beyerle, Die Gesetze Langobardorum, Weimar 1947, 168—169; usp. i 172—182 itd.)

⁴¹ V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani, Zagreb 1901, 86.

⁴² CD III, 99—100, br. 81.

⁴³ Do Koščaka se čitalo voluerit umjesto pravilno noluerit. Koščakovo čitanje prihvatila je i N. Klaić u svojoj studiji Kako i kada..., 143.

čeno, ako bi sudski postupak što ga je knez vodio sadržavao bitne povrede postupovnog ili materijalnog prava — tužitelj, stranac, ima u skladu s navedenim tekstom isprave pravo obratiti se na bana. Stanovnicima modruškog područja podjeljuje se značajan privilegij da se u takvom slučaju ne moraju izvirgavati neugodnostima i troškovima putovanja do mjesta suđenja, a knezu se kao predstavniku stanovništva nameće ozbiljna i neugodna obveza zaštite interesa tužene strane. Knez je dakle nužni zakonski zastupnik stanovnikâ modruškog područja koje su pred banskim sudom tužili njihovi protivnici u sporovima u kojima je trebalo da u prvom stupnju sudi knez, ako on to iz bilo kojeg razloga nije učinio (ili nije pravilno učinio). Odredba donekle podsjeća na privilegij što ga je Bela IV dao slobodnom gradu na brdu Grech (Zagreb) 1242. god. po kojem se tužitelju, nezadovoljnom drugostepenom odlukom gradskoga suda,⁴⁴ odobrava apelacija na kralja, a gradskom sucu nameće obveza da pred kraljem brani odluku gradskih vlasti (*solus iudex pro aliis omnibus ad regem ire teneatur*).

Ako dakle vidljive tragove skupštinskog, narodnog sudovanja nalazimo na dalmatinskom pravnom području još u XII st., a na području uže Hrvatske uključivši i Poljice, još u XV st. i kasnije, a dakako i u ranijim stoljećima, onda izgleda uvjerljivim naslućivanje o sličnom načinu sudovanja u Vinodolu u XII st., osobito ako uzmemo u obzir svoje tumačenje sudskog postupka pred knezom po ispravi iz god. 1193. što se odnosi na modruško područje i pogotovu ako uzmemo u obzir da je u to vrijeme, a čak djelomice i kasnije, i u drugim dijelovima Evrope postojalo narodno sudovanje u nižim sudovima. S druge strane, već a priori treba očekivati da je u Vinodolu u XIII st. i kasnije prevladavalo kolegijalno sudovanje općinskih i kneževih funkcionara, i to normalnom evolucijom kojom su predsjednik skupštine i njegovi prisjednici ojačali svoju ulogu upravljanja zborom i počeli donositi presudu umjesto da je samo predlažu zboru. Takvo kolegijalno sudovanje funkcionara prevladava u Italiji već od IX st., u Dalmaciji ga nalazimo u XII st. u formiranju, a u prvoj polovici XIII st. već u punoj snazi, dok je u Vinodolu ono sigurno zajamčeno Vinodolskim zakonom (1288. god.). Uzimajući u obzir gospodarsko i društveno zaostajanje Vinodola u odnosu na Dalmaciju, još je i najvjerojatnije da je kolegijalno suđenje kneževih i općinskih funkcionara bez narodnog sudjelovanja moralo pobijediti u drugoj polovici XIII st. Čini se da je sudovanje u Vinodolu — bar u civilnim i manjim krivičnim stvarima — vršio sudski kolegijalni organ, sastavljen od potknežina, dvaju sudaca (općinskog i »gospodskog«) i deset »starijih«, s time da u vijeću za pojedini slučaj nisu morali prisustvovati svi spomenuti, već barem većina, a svakako kneževi predstavnici (potknežin ili njemu odgovarajući organ i »gospodski« sudac).

Prema Trsatskom statutu iz 1640. »kada jedan starac pravedni pomanka, imaju starci drugoga zibrat«;⁴⁵ prema jednoj sudskoj ispravi iz kraja XVI st.

⁴⁴ CD IV 172—176, br. 155: *conuocatis omnibus maioribus civitatis, ipso iudice presidente, negocium decidatur.*

⁴⁵ F. Rački, Statut trsatski (MHJSM Pars I, vol. IV Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb 1890), 225, čl. 55. Usp. J. Janковиć, Statuto di Tersatto fatto novamente sotto il 24. Aprile 1640, Program c. kr. Velike gimnazije na Rijeci 1885/6, 83: Quando viene a mancare un seniore della Prauda, devono l'altri seniori venire all'elezione d'un nuovo...

sude u Crikvenici »sudac i ostali poštovani stariji«;⁴⁶ prema jednoj kupoprodajnoj ispravi iz sredine XVI st. u Bakru se lokalna vlast sastoji od kapetana, satnika i starijih (isprava navodi deset — očito bivših — satnika);⁴⁷ podatke iz Grobničkog i Novljanskog urbara iz XVII st. treba bez sumnje tumačiti u tom smislu da je postojalo deset »starijih« koji su vršili funkciju općinskog vijeća i koji su se nazivali suci u širem smislu te riječi;⁴⁸ konačno i kolegijalni općinski sudski organ u kojem se nalazi 12 sudaca i suca kao posebnog pučkog funkcionara spominje krajem XVIII st. Novljanin I. Kargačin.⁴⁹

Sažimajući rezultate do kojih smo došli u ovom radu možemo utvrditi da je pravac razvoja organa sudske funkcije na hrvatskom primorskom području u XII i XIII st. išao od skupštinskog prema kolegijalnom sudovanju, i to kako na dalmatinskom području tako i na području uže Hrvatske,⁵⁰ s time što je kolegijalno sudovanje na dalmatinskom području pobijedilo već u prvoj polovici istog stoljeća, dok skupštinsko sudovanje nalazimo u Poljicama čak još i u XV st.

Zusammenfassung

Einige Aspekte der Entwicklung der Justizorgane in den kroatischen Küstengebieten im 12. und 13. Jh.

Der Verfasser analysiert vor allem die Unterschiede zwischen den Merkmalen des römisch-byzantinischen und des barbarischen Gerichtsverfahrens, und er kommt zu folgendem Schluss: einer der wesentlichen Unterschiede besteht darin, dass im römisch-byzantinischen Gerichtsverfahren ein einzelner Richter das Urteil fällte, während es im barbarischen Verfahren von der Volksversammlung verkündet wurde.

Danach analysiert der Autor das Gerichtsverfahren in Dalmatien im 11. und 12. Jh. und folgert daraus, dass die Grundmerkmale dieses Verfahrens in ihrem Wesen dem barbarischen Gerichtsverfahren entsprechen. Das Gerichtsverfahren entwickelte sich in Dalmatien im 13. Jh. so, dass der Präsident der Versammlung gemeinsam mit den Assessoren nach und nach die Funktion des Urteilspruchs übernahm, anstatt ihn der Versammlung als Vorschlag zu unterbreiten.

Anhand der Analyse einer Urkunde vom Jahre 1193 (Schenkungsurkunde von Modruš) und von Quellen aus den darauffolgenden Jahrhunderten schliesst der Autor, dass sich das Gerichtsverfahren in Kroatien ähnlich wie auch in Dalmatien entwickelte, aber mit einer Verspätung, die nach den einzelnen Gebieten verschieden auftrat. So betrug z.B. in Vinodol die Verspätung ungefähr ein halbes Jahrhundert.

⁴⁶ R. Strohal, Još nekoliko glagolskih isprava, *Vjesnik kr. državnog arhiva u Zagrebu* II, 1926, 183.

⁴⁷ R. Strohal, Nekoliko neštampanih glagolskih listina, *Vjesnik kr. hrv. dalm. zem. arhiva*, XII, 1910, 66.

⁴⁸ R. Lopašić, Hrvatski urbari (MHJSM V, 1894), Novljanski urbar od god. 1609, 137; Urbar grada Grobnika od 1642. god., 194.

⁴⁹ R. Lopašić, n. dj. 147: (...) puk imal je oblast za izabrati i imenovati sudca pučkoga (...); Puk od starih vrimen izabiral je između puka dvanaest sudac, koji činili su sud kako magistratualski pod prisjedjem kapitana ali sudca gospodskoga (...)

⁵⁰ Dakako da sličan pravac razvoja sudskoga postupovnog prava ne stoji ni u kakvoj vezi s problemom gospodarskih i društvenih razlika među dalmatinskim područjem i područjem uže Hrvatske i da u to pitanje ovdje ne možemo ulaziti.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

